

Aliyeva Pəri Şahin qızı¹

VI SİNİFDƏ ÜMUMİLƏŞDİRİCİ DƏRSLƏRİN TƏŞKİLİ HAQQINDA

VI sinif Azərbaycan dili dərsləri altı bölmədən ibarətdir və hər bölmənin sonunda ümumiləşdirici təkrarlar yer almışdır. I bölmədə nitq hissələri, düzəltmə isimlər, ismin mənsubiyyəyə görə dəyişməsi, qeyri-müəyyənlik bildirən yiyəlik hal, söz kökündə saitənin düşməsi, yönlük və çıxışlıq hallarında olan sözlərin tələffüzü, xəbərlilik şəkilçiləri, düzəltmə sifətlər haqqında dil qaydaları tədris olunur. Nəzərdə tutulmuş mövzuların tədrisi yekunlaşdıqdan sonra bütün bölməni əhatə edən ümumiləşdirici çalışmaları verilir. Məlumdur ki, nitq hissələrinin tədrisinin əsası hələ ibtidai siniflərdən başlayır, artıq V sinifdən etibarən daha mürəkkəbləşmiş halda bu məsələlər tədqiqatə cəlb olunur. Deməli, mövzuların ardıcılığı sadəcə mürəkkəbləşmə prinsipi əsasında gözlənilir.

“Bu dərslər müvafiq bölmədə keçilən mətn və dil qaydalarının təkrarı, eləcə də kiçik summativ qiymətləndirmə üçün nəzərdə tutulmuşdur. Dərslərdə ümumiləşdirici təkrar üçün material təqdim olunmuşdur” (4, 46). II bölmənin sonundakı sınaq məqsədli çalışmaları əvvəlki dərslərdən fərqli olaraq təkrar dərslər deyil, ümumiləşdirici təkrar başlığı ilə adlandırılmışdır. Digər mühtüm fərq isə tapşırıqların strukturundadır. Belə ki, VI sinif üzrə ümumiləşdirici dərslərdə verilən çalışmaları bölmənin müxtəlif hissələrində verilən mətlərin ideya və məzmununa yönəldilib. Bununla da, şagirdin hafizəsini vərəqləməsi prosesi reallaşır, şagirdin oxuduğu mətni nə dərəcə yaddaşladığını öyrənmiş olur. Ümumiyyətlə, təkrar dərslər şagirdin hafizəsinin güclü və ya zəif olduğunu, dərəcə qarşı diqqətli olub-olmadığını öyrənmək baxımından olduqca çox əhəmiyyətə malikdir. Bununla yanaşı, həmin çalışmaları maraqlı təşkil edən şagirdlərdə bir çox keyfiyyətlərin aşlanmasına şərait yaradır. III bölmədə əvəzlilik və onun mənacə növləri, əvəzlilik quruluşca növləri, o, bu əvəzliliklərdən sonra vergülün işlənməsi haqqında dil qaydaları və onlar əsasında test tapşırıqlarına yer verilib. Həmin tapşırıqlar nəzəri qaydaların möhkəmləndirilməsinə xidmət edir. Bölmənin sonunda sadələşdirilmiş bütün mövzular ümumi şəkildə əhatə edən ümumiləşdirici çalışma modellərinə rast gəlirik. Bu çalışmalarda dəyərlər verilib və bölmə daxilində hansı mətdə həmin dəyərlərin işləndiyini tapmaq tələb olunur. Bildiyimiz kimi, hər bir mətn nümunəsi şagirdlərə ibtətamiz fikirlər aşılayır, onlarda dünyagörüşün formalaşmasına təməl rolunu oynayır. Mətlər üzərində işlədikcə artıq şagird bilir ki, çöhrəyə münasibət “Ağdam çörək muzeyi” mətnində, şəhidlik və onun müqəddəsləri “Əlif Hacıyev” başlıqlı mətdə, dövlət rəmzləri Bəxtiyar Vahabzadənin “Bayraq” şeirində öz bədii əksini tapmışdır (3, 104).

Təlimin təhsilverici xarakter daşıması ilə yanaşı, həm də onun tərbiyəverici prinsipi də öz əksini tapmalıdır. “Bu prinsip təlimdə öyrətmə, tərbiyə və inkişaf vəzifələrinin əhdətdə həyata keçirilməyi nəzərdə tutur. Təlim həm də qüvvətli tərbiyə vasitəsidir. Bu prinsip bir neçə istiqamətdə özünü göstərir: şagirdlərdə elmi dünyagörüşü və ideya inamın formalaşdırma; yüksək mədəniyyət keyfiyyətlər aşılamaq; təlim prosesində şagirdlərdə nəcib hissələr formalaşdırmaq; şəxsiyyətin psixi proseslərini, zehni qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək” (1, 93). IV bölmədə feil quruluşca növləri, feilin şəkilləri və onların yazılış haqqında dil qaydaları və bu qaydalara əsaslanan çalışmaları verilib. Bölmənin sonunda ümumiləşdirici təkrarlarda Əli Kərimdən bir şeir nümunəsi verilib, həmin şeirdə buraxılmış düzgün işarələrinin bərpası tələb olunur. Deməli, ümumiləşdirici təkrarlarda çox zaman şeir nümunəsi yer alır. Bunun da əsas səbəbi Azərbaycan dili və ədəbiyyat fənlərinin bir-biri ilə üzvi surətdə bağlı olmasıdır. Onu da vurğulamalıyıq ki, dil qaydalarının ən mükəmməl izahı və öyrənilməsi məhz ədəbi materiallar üzərində yüksək səmərə verir.

Hikmət xəzinəsi başlıqlı V bölmədə zərf haqqında ümumi məlumat və onun növləri barədə qısa şəkildə qaydalar verilib. Dərslərinin VI bölməsində cümlənin qrammatik əsası, mübtədə nədir, hansı ifadə vasitələri var, xəbər və onun növləri, xəbərin mübtədə ilə uzlaşmasına dair dil materialları verilib. Bu materiallar çalışmaları möhkəmləndirilmişdir. Bölmənin sonunda cəmi beş ümumiləşdirici çalışma verilib, lakin bu beş tapşırıqda bölmənin bütün hissələrini əhatə edən suallar öz əksini tapıb. Belə ki, tapşırıqda aforizm verilib və həmin aforizmin hansı mətlərin ideyasına uyğun olduğu soruşulur. Aforizmlə tanış olaq: “Sevinci bizə ətrafımızdakılar deyil, bizim məzmun və ideyası haqqında müəyyən bir fikrə sahib olarsa nöinki bölmənin, hətta dərslərinin sonunda da bütün fəsiləri əhatə edən ümumiləşdirici tapşırıqlar tədris etmədən doğru cavablandıracaqdır. Qeyd etdiyimiz mətdən çıxan nəticə, hikmətli fikir şagird üçün maraqlı yaradır və onu dərəcə qarşı daha diqqətli olmağa sövq edir. Deməli, mətni oxuduqca şagirdin ağılında suallar yaranır, sonda əldə etdiyi nəticə ilə hadisələrin süjetini əlaqələndirir bu da şagirdin ümumiləşdirici bacarığının formalaşmasına əvəzsiz töhfə verir.

Yazdıqlarımızdan da aydın görünür ki, hər bir bölmənin sonunda verilən ümumiləşdirici təkrarların fərqli cəhətləri olduğu kimi, bu dərslərin hər birinə aid olan ortaq prinsiplər də vardır. Bunlardan biri mətn tapşırıqlarının payına düşsə, digəri orfoqrafik və orfoepik qaydaların tətbiqi üzərinə düşür. Daha aydın desək, istər mətn tapşırıqları, istərsə də sözlərin düzgün yazılış və düzgün tələffüzü qaydalarının mənimsənilməsi bütün dərslük boyu vacib amil kimi diqqəti çəkir. Təbii ki, bu olduqca müsbət bir haldır. Nəzərə alsaq ki, orfoqrafik və orfoepik qaydaların kor-koranə əzbərlənməsi dilimizin geriləməsinə gətirib çıxarır, onda bu qaydalar üzərinə təkcə orta məktəbdə yox bütün pillələrdə toxunmağın vacibliyini dərk etmiş olarıq. Yeri gəlmişkən onu da qeyd edək ki, bu gün nöinki şagirdlərin, hətta bəzən müəllimlərin nitqində dialektlərin işlənməsinə rast gəlirik. Əlbəttə, belə olduqca şagird də öz nitqində qüsurlara yol verəcəkdir. Hər şeydən əvvəl, müəllim danışığında nöqsanlara yol verməməli və öz nitqi ilə şagirdlərinə örnək olmalıdır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Abbasov Ə.M. Kurikulum bələdçisi. Bakı: Elm-təhsil, 2019, 320 Səh.
2. Qəhrəmanov A. Ümumi orta təhsil səviyyəsinin yeni fənn kurikulumlarının tətbiqi üzrə təlim kursunun iştirakçıları üçün təlim materialı. s.11
3. Ümumi təhsil məktəblərinin 6-cı sinfi üçün Azərbaycan dili (tədris dili) fənni üzrə dərslük. Bakı: Altun kitab, 2018, 192 Səh.
4. Ümumi təhsil məktəblərinin 6-cı sinfi üçün Azərbaycan dili (tədris dili) fənni üzrə dərslərin metodik vəsaiti. Bakı: Altun kitab, 2017, 176 Səh.

5. Veysova Z. Fəal/interaktiv təlim. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi. 156 Səh.

Açar sözlər: sinif, təkrar, ümumiləşdirici dərslər, mətn, tapşırıq.

Key words: class, repetition, generalization lesson, text, task.

Ключевые слова: класс, повторить, урок обобщения, текст, задача.

Xülasə

“VI sinifdə ümumiləşdirici dərslərin təşkili haqqında”

Məqalədə VI sinifdə Azərbaycan dili dərslərində təşkil olunan ümumiləşdirici dərslərdən bəhs olunur. Ümumiləşdirici dərslərin səmərəli təşkilində mühtüm əhəmiyyət daşıyan müasir metod və vasitələr araşdırılmışdır. Yeni təhsil konsepsiyasında interaktiv təlimin əhəmiyyətindən və qarşılaşdığımız yeniliklərdən bəhs olunur. Burada müasir dərslərin təşkilində əsas rol oynayan mətlərə xüsusi diqqət yetirilmişdir. VI sinif Azərbaycan dili dərsləri üzrə hər bölmənin sonunda aparılan ümumiləşdirici təkrarlar təhlil olunaraq diqqətəlayiq hallarla yanaşı, həm də problemli nüanslar tapılmış, problemi həll etmək məqsədilə üsullar araşdırılmışdır.

Summary

“On the organization of generalization lessons in the VI grade”

The article discusses the generalization lessons organized in the Azerbaijani language classes in the 6th grade. Modern methods and tools that are important for the effective organization of generalization lessons have been explored. The new education concept discusses the importance of interactive learning and the innovations we face. Special attention is paid to the texts that play a key role in the organization of modern lessons. The generalizations made at the end of each section of the 6th grade Azerbaijani language textbook were analyzed and, in addition to noteworthy cases, problematic nuances were found, and methods were used to solve the problem.

Резюме

“Об организации занятий по обобщению в VI классе”

В статье рассматриваются обобщающие уроки, проводимые на уроках азербайджанского языка в 6-м классе. Исследованы современные методы и инструменты, важные для эффективной организации уроков обобщения. В новой концепции образования обсуждается важность интерактивного обучения и инноваций, с которыми мы сталкиваемся. Особое внимание уделяется текстам, которые играют ключевую роль в организации современных уроков. Были проанализированы обобщения, сделанные в конце каждого раздела учебника азербайджанского языка для 6-го класса, и, помимо заметных случаев, были выявлены проблемные нюансы и использовались методы решения проблемы.

RƏYÇİ: dos. E.Vəliyeva